

ЖИВОПИС ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СВІТЛІ КРИТИКИ ІВАНА ТРУША

Стаття присвячена мистецтвознавчим, популяризаторським, критичним аспектам Шевченкіани відомого українського художника Івана Труша. В низці статей він висвітлює основні біографічні віхи життя поета-художника, подає власні коментарі. Відгук Труша на видання альбому малюнків Шевченка містить несподівані сенсаційні на сьогоднішній день висновки, в яких стверджується фальсифікація окремих живописних творів Шевченка. Попри основну думку про тяжкі обставини життя, які не дозволили Шевченкові розвинути свій художній талант, піднести його на рівень поетичного дару, Труш порівнює його творчість з творчістю Рембранта.

Ключові слова: живопис, альбоми, статті, творчість, біографія, Шевченко, репродукції, фальсифікати, критика, Труш.

Живописна творчість Шевченка і кредо Труша. До моменту виникнення зацікавлення постаттю Тараса Шевченка, його творчістю Труш не тільки послідовно знайомиться з образотворчим доробком поета-художника, але й намагається через друковане слово долучити до цього процесу українську громадськість. В цьому він вбачає свою власну місію, яка витікає з його життєвого кредо та юнацької обіцянки нести мистецтво для власного народу.

Критичні статті Труша. У своїй статті «Малярство в житті Шевченка» художник практично не розглядає конкретних артистичних праць [1]. Його матеріал присвячений біографії Кобзаря, в якій помітний акцент ставиться на висвітленні моментів становлення Шевченка-художника. Саме художня

грань шевченківського таланту, на думку автора, маловідома навіть серед земляків поета. Вже на початку викладу Труш робить невірну оцінку, з якою важко погодитись і яку будуть заперечувати більшість дослідників, знайомих із цим матеріалом: «... досягнення Шевченка в галузі образотворчого мистецтва не надто великі, і в цьому відношенні він не проявив якоїсь незвичайної мистецької фізіономії [2, 105]». Такий хибний висновок художник робить через брак проінформованості, стан тогочасної критичної літератури, в якій питання висвітлення художньої творчості Шевченка знаходилося на початковій стадії.

Відповідаючи на питання, чому так сталося, чому в голові сільського хлопчика з Кирилівки зародилася думка-мрія стати художником, Труш звертає увагу на Батьківщину поета. Застосовуючи епітет «мальовничий» до куточка – околиці Звенигородського повіту, він перераховує всі красоти цього краю – чисельні ріки, високі пагорби, що тягнуться до самих Карпат, чарівні села, мов писанка, і селяни у вишуканих самобутніх строях. Коли галицький художник-мистецтвознавець пояснює основні мотивації, визначальний поштовх, що повернули життя Тараса на мистецьку стежину, він, ймовірно, проводить паралелі зі своїм власним життям, згадує моменти з дитинства, замилювання красою рідної землі. Дитяча і юнацька кріпацька доля Тараса, звичайно, набагато складніша і про всі її перипетії: раннє сирітство, бажання вчитися малювати, прислужництво козачком, – згадує Труш. Він переповідає біографію Тараса, роблячи власні доречні коментарі. Перераховуючи практично всіх його вчителів з малювання (невідомий сільський маляр, у якого Тарас краде книжку з малюнками, другий – сільський вчитель, третій – художник-богомаз, славозвісний ремісник-художник Ширяєв, славетний маєстро Брюллов), Труш робить помилку, приписуючи факт перебування Шевченка у Варшаві і навчання в одного з польських художників. Згадується і доленосна для поета-художника зустріч із Сошенком у літньому саду біля статуї Сатурна 1836 року. «Хоча Шевченко після звільнення з кріпацтва був прийнятий в Академію мистецтв, де здобув великі знання, хоч він з дитинства до смерті вважав малярство своєю

основною професією, то все ж таки образотворче мистецтво відіграло в його житті лише другорядну роль [3, 108]».

Труш задає риторичне запитання: чи були підстави у Шевченка стати великим художником, і відповідає: так. Сьогодні жоден з істориків, мистецтвознавців таке питання не ставить. Чи міг Шевченко стати великим художником? Ні, він ним був. І в цьому сенсі Труш робить головну помилку. Він каже, що у Шевченка були значні можливості розвинути свій талант художника, але не сталося. Галицький критик визнає його високі мистецькі надбання, які між тим мали би бути більш значними. «Шевченко залишив декілька прекрасних портретів, надзвичайно гарні пейзажі, а також деякі фігуральні композиції, які свідчать про високу талановитість автора; однак велику, монументальну справу, якої можна було б від нього чекати, довершив він не як художник, а як поет [4, 109]».

На засланні, попри заборону писати і малювати, Шевченко має нагоду тримати пензель і це, на думку Труша, рятує його від смертельної нудьги і душевної смерті. Муза малярства бере поета під свій захист. Цей острівець волі, пов'язаний із мистецтвом, був не завдяки, а всупереч долі. Саме зловісний фатум не дав змогу Шевченкові досягнути в живописі й графіці таких висот, як у поезії. Мистецтво лише як розрада в часи малювання портретів офіцерів та їх жінок, начерків Бутаковської експедиції на Аральське море. Творче життя Шевченка суттєво не змінюється після звільнення, хоча він досягає значних успіхів у мистецтві гравюри. Великим планам, шляхетним мріям не судилося збутись. «Ці мрії були лише щасливим міражем, витівкою доброзичливої долі, яка зберегла сучасникам великого поета, а майбутнім поколінням – духовного провідника народу, до якого простягали свої кігті демони п'їтьми. Під впливом малярського помічника найбільший поет України уникав небезпек, поки талант його настільки не дозрів, що міг уже себе проявити [5, 110]».

Мистецтвознавчий аналіз творів Шевченка. Як фахівець, Труш може дати оцінку образотворчим творам поета-художника, що він і робить, відгукуючись на кожне помітне видання Шевченківських репродукцій. Художник поміщає

анотацію в «Літературно-науковому віснику» за 1905 р. на випуск колекції авторських офортів Шевченка, що вийшла накладом Я. Орештайна в Коломиї. Він згадує в публікації про першу збірку офортів Шевченка, зроблених з оригінальних кліше поета і виданих Тарновським лише в 300 примірниках. Це унікальне видання практично не продавалося, а було роздано прихильникам таланту Шевченка та його близьким друзям. Порівнюючи два видання, Труш у підборі достойних творів віддає перевагу збірці Тарнавського, зауважуючи при тому, що не всі картини, поміщені там, є «Шевченківського рильця» [6, 76]. На жаль, він не вказує, які саме роботи викликають сумнів. На відміну від нього коломийське видання, на його думку, має якісні репродукції з оригінальних творів, але значна їх частина не належить до найкращих.

Зміст коротенької Трушевої анотації свідчить не тільки про намагання автора зацікавити читача творчим доробком Шевченка-художника, але про серйозну обізнаність, фаховість і сміливість, з якою він наважується стверджувати про наявність підривок.

Якості мистецького критика-експерта Труша ще більше розкриваються в його статті-рецензії на новий альбом малюнків Т. Шевченка, виданий «Обществом имени Т. Г. Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам южной России, учащимся въ высшихъ заведенияхъ г. С-Петербурга» за артистичним доглядом проф. В. В. Маєте 1911 р. Друкований матеріал за своєю структурою може бути сучасним взірцем наукової рецензії. На початку Труш описує зміст нового альбому, в якому, крім 31-ї чудової великоформатної репродукції, є чотири повнокольорові, поданий їх опис та вступна стаття О. Сластьона.

У першу чергу, Труш зупиняється на вступному викладі, написаному українською мовою, обсягом 14 сторінок. Серед позитивних сторін статті художник відзначає старанність подання матеріалу, в якому багато цікавого і повчального, це необізнаний читач може знайти в біографії Шевченка. Критичні зауваження стосуються завершення статті Сластьона де, на думку Труша, є зайві примітивні і банальні філософські

міркування. Особливо художник не погоджується з висловами Сластьона стосовно Шевченка: «Автор належить до тих письменників, які не все уживають, як слід, таких висловів як: геній, велетен пророк і т. п. У нас уже від давна завівся звичай називати Шевченка при якій-будь нагоді згаданими епітетами; хоча ці слова не разять лишень тоді, коли їх пишеся чи вимовляє ся у відповідній хвилі, у відповіднім оточенню чи у відповіднім контексті. «Геній нашого слова», «наш пророк», «наш геній» – се не того рода назви як «unser kleine Moritz» щоби можна їх уживати от-так собі, коли захочеться [7, 15]».

Увагу галицького художника, у першу чергу, привертають ілюстрації образотворчих творів Шевченка, поданих в альбомі, це два автопортрети (Автопортрет поета з молодих літ. 1860 р. /із свічкою у лівій руці малює на папері/, Автопортрет Шевченка в кожусі без бороди в смушевій шапці. 1860 р.), академічні студії і твори часів навчання в Петербурзькій академії мистецтв, твори з української тематики та періоду заслання («У Києві», «Богданова церква», «Чигирин з Суботівського шляху»). Особливо Труш відмічає славетну «Версавію в купальні», мальовану з оригіналу картини його мецената, вчителя, наставника і старшого товариша, професора Карла Брюллова. «З композиційних праць попали сюди власне такі які Шевченка як такого вповні характеризують. Між краєвидами зустрічаємо звісний у нас уже рисунок «У Києві», шлях над Дніпром між тінистими вербами і гарну акварелю з над Аральського моря, яку малював артист на заслання підчас научної військової експедиції Бугакова. Між іншими вирізняють ся портрети славного трагіка Айри Ольдріджа і потрет гр. Толстого в офорті, під яким сміло мігби підписати ся і сам Рембрандт [8, 15]».

Труш не просто перераховує твори Шевченка. Він прискіпливим оком художника оцінює їх, порівнює й аналізує як фахівець, шукаючи і знаходячи в них іскри таланту та геніальності, запитуючи самого себе, чи все в альбомі є відповідним, достовірним і достойним. Помилка у підборі картин автоматично може кинути тінь на постать українського Рембранта. Труш відмічає твір під номером V – зазначений

«Портрет невідомого приватної особи зі збірки сен. Рейтерна». Підпис: 1837 Шевченко (брістольський картон, акварель, 21,3 x 18,8). На момент ознайомлення художника з альбомом згаданий портрет справді не був атрибутований. У більшості сучасних видань акварель подається як портрет Євгена Гребінки. Такий висновок був свого часу зроблений видатним українським науковцем Василем Щуратом. Також існує інше припущення, що портретованим є В. Ф. Одоєвський.

На думку Труша, це фальсифікація. У своїй аргументації, зроблений на основі порівняння стилістичних ознак художньої манери Шевченка різних періодів, він робить висновок, що у 1837 році, яким датовано роботу, поет не міг його написати. 1838- рік вступу Шевченка до академії, і саме це доводить, що поет не міг так досконало володіти акварельною технікою і створити справді вишукану роботу. «Також підпис Шевченка і почерк в цифрах не видають ся мені характеристичними для артиста [9, 15]».

Треба відразу відзначити що Шевченко справді був знайомий з Євгеном Гребінкою і це знайомство відбулося 1836 року. Гребінка активно підтримував поета, допомагав і дієво, і матеріально. Отже, відкинути припущення, що поет-художник міг написати портрет одного із своїх знайомих-друзів немає підстав. Але питання чи на портреті зображена саме зазначена особа лишається актуальним і по сьогоднішній день.

На портреті зображена молода людина, одягнена в темно-коричневий сюртук. За композицією це півфігурне зображення. Чоловік спирається кистю правої руки на спинку крісла. У ній він тримає довгий чубук. Ліва рука трохи зігнута в лікті й опущена дотолу. З-під розстігнутого сюртука виглядає двобортна жилетка. Шия пов'язана темною краваткою на бант. Схожу краватку носив Труш. Аналогічне сидяче положення з подібною постановкою рук можна побачити в іншій акварельній роботі Шевченка – у портреті художника О. Коцебу, виконаному у 1843 р.

Помітно, що портрет Гребінки виконаний професійно. Переконливий чіткий рисунок, бездоганна передача анатомічних властивостей натури, її положення і відповідний

рух, майстерність при моделюванні об'єму багато говорять про автора роботи. Важливим моментом в акварелі є майстерна передача характеру портрету зображеної особи. Споглядач може відчутти цілеспрямованість, освіченість, розум і, одночасно, чуттєву вразливість зображеної людини. До фахових характеристик роботи слід додати якості технічного виконання – прозорість шарів фарби, лісування, ритмічний, тяжіючий до графічного, штрих. Останній чинник є характерним для багатьох портретних акварельних творів Шевченка (портрет М. Луніна, портрет А. Лагоди). Саме ці високі властивості роботи і дають підстави Трушеві відносити портрет до фальсифікацій. Йому важко повірити, що початківець може зробити щось подібне. Ймовірно, він не враховує, що Шевченко на цей час вже не був аматором і міг впоратись із складним портретним завданням. Але сам факт Трушевих сумнівів відносно конкретної роботи є цікавим, ледве не єдиним в історії образотворчої шевченкіани і, можливо, потребує окремого вивчення.

Підводячи підсумки своєї рецензії на альбом малюнків Тараса Шевченка, художник схвально відгукується на сам факт його видання: «...саме ім'я Шевченка, як і фактура, дає запоруку – бодай до певної міри – що за першим отсимвипуском появлять ся дальші. Перший випуск заслугує на повне признане і як на найширше розповсюднюване; він так зладжений, що дає нам досить повне понятє про артистичну творчість нашого знаменитого артиста Шевченка [10, 15]».

З Трушем важко не погодитись, що аналогічний альбом має знаходитися в кожній інтелігентній українській родині, і питання лишається актуальним і по сьогодні.

При нагоді в інших випадках художник згадує про живописні твори Шевченка, аналізує їх, дає оцінку, наводить як приклад. Так, у рецензії на виставку руської штуки він піддає гострій критиці спроби Юліана Панкевича осучаснити традиційні біблійні сюжети: «На мій погляд – я уважаю Матерь Божу Українку або Гуцулку /.../ несмачним анахронізмом /.../ хіба ти артист, прибравши так ідилічно біблійну Марію, винайшов у неї спільний цехи з нашим життям і надав

образови чарівну принаду нашої національної поезії. Тогде я приклонив би ся ему, як і кланяюсь перед Шевченком за его високий твір „Марія” [11]».

Свої думки стосовно художньої творчості Шевченка-художника Труш також висловлює, відгукуючись рецензією на статтю Е. М. Кузьміна «Т. Г. Шевченко, как живописец и гравер» [12]. В публікації подано 25 ілюстрацій, серед яких – репродукції начерків, натурних замальовок типів та рухів людей, а також живописні роботи Шевченка. За мистецькими прикметами більшість творів заслуговують на високу оцінку і, за думкою Труша, найславетніші митці не постидалися б поставити під ними підпис. Найбільше йому подобаються портрети Куліша і Кочубея, а також автопортрет Шевченка. Також серед репродукцій подано жанрові роботи, десять пейзажів Правобережної України, зроблених під час археологічної експедиції.

Відмінність мистецтвознавчої розвідки Кузьміна, про що і зауважує Труш, в тому, що молодий автор розглядає феномен Шевченка крізь призму його артистичної діяльності. Кузьмін робить закиди біографам поета щодо прогалин у цій сфері і намагається їх подолати. Галицький художник у першій частині рецензії переказує основні тези статті. У матеріалі, основою якого стає відома біографія написана Конинським, згадуються впливи на формування Шевченка-художника, по-перше, церковного маляра з села Лисянки і завершуючи мистецькими орієнтирами, отриманими від ректора Петербурзької академії мистецтв Карла Брюллова. Тяжкі обставини життя не дозволили Шевченкові розвинути свій художній талент, піднести його на рівень поетичного дару. На відведені Богом поетові 47 років життя припадають 25 років у панській неволі, десять на заслані і лише 12 років відносної волі під наглядом царської влади в умовах постійних побутових турбот і хвороб. Опинившись на волі, він попри всі намагання втрачає надію зробити кар’єру артиста-маляра, залишаючи для себе лише царину гравюри. У мистецтві офорту, незважаючи на те, що велика кількість робіт є графічними копіями творів відомих художників, він

досягає великих успіхів і, за думкою Кузьміна, отримує славу чи не «першого офортиста» в Росії. Труш погоджується з тезою автора, що в малярських інтенціях Шевченко нагадує славетного Рембрандта. Аналізуючи репродуковані роботи, галицький рецензент визначає не тільки «архітектонічну» точність і достовірність шевченківських рисунків періоду археологічних експедицій, але й артистизм, з яким вони були виконані, що надає їм характеру правдивої штуки. Труш, ретельно вивчаючи статтю, не оминає і недоліків: «У своїй праці не розбирає автор систематично цілої артистично-малярської творчості Шевченка ані з боку ідейного, ані з боку технічного, не порівнює артистичної творчості Шевченка з сучасним станом малярства в Росії, не вказує на інтересні відносини Шевченка до Брюлова і його школи, як і не тягне паралелі між Шевченком як поетом і малярем – що було би дуже цікаво [13]».

У завершені рецензії Труш оцінює працю Кузьміна як літературну грацію Шевченкові і визнає заслугу автора в тому, що він перший звернув увагу на неоцінені до того Шевченківські чесноти маляра й офортиста [14].

Висновки. Дослідницька активність Труша, в полі зору якої знаходиться як вся біографія Шевченка, так і окремі мистецькі його твори, або публікації присвячені феномену Шевченка-художника, свідчить про щире зацікавлення темою, намагання самостійно розібратись у творчості національного генія.

Список використаної літератури

1. Труш І. Про мистецтво і літературу / І. Труш. – К: Державне вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1958. – С. 105-110.
2. Там само.
3. Там само.
4. Там само.
5. Там само.
6. Труш І. Шевченкові офорти / І. Труш // Літературно-науковий вісник. – Т. 29. – Кн. 1.- 1905. – С. 76.
7. Труш І. Альбом малюнків Т. Шевченка / І. Труш // Неділя. – 1911. – Ч. 16-17. – С. 15.
8. Труш І. Альбом малюнків Т. Шевченка / І. Труш // Неділя. – 1911. – Ч. 16-17. – С. 15.

9. Там само. – С. 15.
10. Там само.
11. Труш І. З нагоди руської вистави штуки / І. Труш // Діло. – 1899. - №2. – 4 січня. С. 2
12. Там само.
13. Труш І. Відгук на статтю Е. М. Кузьміна «Т. Г. Шевченко, как живописец и гравер», надруковану в журналі «Искусство и худож. промышленность» 1900. с. 61-75 / І. Труш // Записки Наукового товариства ім. Шевченка, т. 45. – т. 45, 1902. – С. 26.
14. Ямаш Ю. Труш малює Кобзаря» / Ю. Ямаш. - Львів: Ліга-Прес, 2006. - 148с.

Одержано редакцією – 5.04.16
Прийнято до публікації – 18.10.16

Summary. Yamash Y. Painting of Taras Shevchenko in the light of criticism of Ivan Trusz. *The article is dedicated to knowledge of art, promotional and critical aspects Shevchenkiana of famous Ukrainian artist Ivan Trusz. In a series of articles he clarifies basic biographical milestones in the life of the poet-artist. Trush review on edition of Shevchenko's drawings contains unexpected and sensational conclusions in which it is confirmed that some of paintings was falsified. Despite the basic idea of the difficult conditions of Shevchenko's life which are not allowed to develop his talent, raise him to the level of poetic gift, Trusz compares his work with the work of Rembrandt.*

Keywords: *painting, albums, articles, art, biography, Shevchenko, reproductions, falsifications, criticism, Trusz.*